

DEVESCOVI BALÁZS

Eötvös József első lipótvárosi lakhelye: a Wodianer-ház

Eötvös József budai és pesti lakásairól Belia György írt egy rövid, jegyzetek nélküli esszét, amely Hatvany Lajos szerkesztésében jelent meg először 1957 tavaszán a *Beszélő házak* című könyvben, amely igazi kritikai és közönségsiker aratott. Ő így szólt az Eötvös házassága körüli időszakról:

Ebben a házban [t. i. a Batthyány-palotában] tűz össze apjával 1841-ben, s átköltözik barátjához, Trefort Ágostonhoz, aki így emlékezik meg erről naplójában: »In September brach die Katastrophe im Eötvös-shcen Hause aus, – und Pepi kam zu mir in's Wodianerische Haus, – wo nun die Polizei wohnen«. A Wodianer-ház Pest szívében van, a mostani Deák téren; innen jár Trefort barátjával Rostyékhoz, akinél szinte naponta együtt van az a csoport, mely később a »centralista« elnevezést kapta. Eötvös az apai házból való távozása után külsőségekben is szakít a főúri életmóddal: szerényen él, mint bármelyik nem főúri barátja. Esküvője után apósának, Rosty Albertnek csabacsüdi birtokára vonul vissza feleségével, s ott is marad addig, míg Pozsonyba nem költözik feleségétől, az országgyűlés idejére. 1844 tavaszán érkezik Pestre, s ismét a Wodianer-házban lakik. Innen 1845 tavaszán költözik a Svábhegyre, a Frivaldszky-féle házba.¹

Bár itt a főbb dolgok stimmelnek, Belia esszéje ezen időszaknál szintén több helyen pontatlan, nem egyszer téves is. A jelenleg rendelkezésre álló forrásokból úgy tűnik, pontosabban látunk Eötvös József élete ezen része és első lipótvárosi lakhelye tárgyában, ideje tehát újra áttekinteni a témát.

Eötvös József élete első önálló éveit első kézből Szalay László melletti másik legfontosabb barátja és későbbi sógora, Trefort Ágoston önéletrajza révén és annak fényében ismerjük. Az egyetemet 1831-ben befejezve Eötvös nem folyton lakott Budán, de több mint valószínű, hogy megmaradt továbbra is élete egyik helyszínéül a várbeli Batthyány-palota, ahol gimnáziumi és egyetemi tanuló korában főként lakott. Ezt mutatja, hogy Trefort Ágoston önéletírásában ezt jegyezte fel 1838-nál: „Meghívást nyertem Festeticsékhez és Eötvösékhez, s Wrederékhez, de mindennek volt egyfajta keserű mellékíze, túlságosan elszigeteltnek éreztem magam mindenütt. Az Eötvös-féle házban az-

* A szerző az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudomány Intézetének adjunktusa. A tanulmány a NKA Szépirodalom és Ismeretterjesztési Kollégiuma Alkotói támogatása (azonosító: 3802/5330) révén készült.

1 BELIA György, *Eötvös József pesti és budai lakásai = Beszélő házak és tájak*, szerk. HATVANY Lajos, GINK Károly, Bp., Officina Nova, 1989, 183.

tán sok kellemes órát töltöttem a késő őszi folyamán, különösen Pepivel, aki akkoriban sokat betegeskedett és hosszabb időt töltött Pesten.”²

Az Eötvös-család 1841-es csődje következtében költözött el a fiatal Eötvös József formálisan is szüleitől. Trefort Ágoston erre a számára is meghatározó eseményre természetesen saját önéletírásában megemlékezik: „Szeptemberben katasztrófa szakadt Eötvösökre, s Pepi eljött hozzám a Wodiáner-féle házba lakni”.³

Trefort magánélete apró részleteit is feljegyezte, leírta házasságát Rosty Ilonával és annak előzményeit, és ezzel párhuzamban megemlékezett barátja házasságáról is, hiszen Eötvös Rosty Ilka nővérét, Ágnest vette el. 1842-nél Trefort ezt jegyezte fel: „Eötvös megkérte Rosty Ágnes kezét februárban, s az esküvőt szeptemberben tartották meg. Ezáltal sokkal bensőségebb kapcsolatba kerültem Rostyékka. Naponta voltam náluk, reményeket tápláltam, amik a nyár folyamán egyre erőteljesebbek lettek. Nagyon gyakran kirándultunk a szigetre és budai hegyekbe, órák hosszat voltam együtt Ilkával, aki nagyon szép és virágzó volt.”⁴ A lipótvárosi római katolikus plébániatemplom anyakönyvében található az esküvőről a bejegyzés, eszerint Méltóságos Báró Eötvös József Úr és Tekintetes Rosty Ágnes Kisasszony esküvőjüket 1842. szeptember 13-án tartották, a vőlegény részéről Deák Ferenc, a menyasszony részéről Bezerédy István és Eckstein Rudolf lettek tanúként beírva.⁵ Őszre a Rosty-család egyik Békés megyei birtokára költöztek, majd a hidegebb idő közeledtével tértek vissza a fővárosba: „Ágnes esküvője után a család lement vidékre Csabacsüdre”; „körülbelül október 20-án visszamentem Pestre, mivel gondoltam, hogy ez idő tájt Rostyék is felérkeztek”⁶ – írja Trefort. A Lónyai Menyhért kérésére készített akadémiai emlékbeszédben továbbá egy mellékmondatban Trefort jelezte, alighanem nászúton külföldön járt a fiatal pár: „[Eötvös] Egy kis utazás után, melyet Felső-Olaszországban tett, hazatérve – igen intim családi életet élt”⁷

Az 1843–44-es országgyűlés miatt a következő évben Eötvösök Pozsonyba költöztek, és alkalmanként tértek vissza Pestre. Trefort 1843-nál számol be saját országgyűlési követté válásáról és a költözésről: „Összehívták az országgyűlést.

2 *Trefort Ágoston önéletírása*, ford. BARSÍ János, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság–Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1991, 14.

3 *Uo.*, 17.

4 Trefort egyébként az akadémiai emlékbeszédben is jelezte egykori lakása helyszínét: Eötvös „a budai várból, atyja lakásáról barátjához, Treforthoz, ki Pesten, az akkori Wodianer-házban, Emmerling szomszédságában lakott – költözködött át”. TREFORT Ágoston, *Emlékbeszéd báró Eötvös József felett = Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért Eötvös-emlékbeszéde, 1872*, s. a. r. GÁNGÓ Gábor, *Aetas*, 12(1998)/2–3, 209.

4 *Trefort Ágoston önéletírása, i. m.*, 18.

5 Budapest-szentistvánvárosi Szent István Bazilika Plébánia, Házassultak anyakönyve B 1830–1852, 121. Eötvös József életének legfontosabb anyakönyvi forrásait Merényi-Metzger Gábor közölte a Magyar Országos Levéltárban található mikrofilmmásolatok alapján. MERÉNYI-METZGER GÁBOR, *Eötvös József életének anyakönyvi forrásai*, *ItK*, 115(2011), 483–484. Én minden esetben a plébániákon található eredeti dokumentumokra hivatkozom.

6 *Trefort Ágoston önéletírása, i. m.*, 18.

7 TREFORT, *Emlékbeszéd báró Eötvös József felett, i. m.*, 210.

A városi reformokkal összefüggő kérdések lettek a legfontosabbak. Deák úgy vélekedett, hasznos lenne az ügy számára, ha engem, Szalayt s még más, hozzánk hasonlóakat városi követekké választanának. A dolognak nem volt akadálya: én Zólyom követe lettem, s Pepi családjával egyetemben átköltöztem Pozsonyba.”⁸ Az ez évi utolsó bejegyzés arra utal, hogy megtartotta pesti szállását: „Ilka édesanyja júniusban meghalt: nagyon gyakran utaztam Pestre, hogy Ilkát láthassam, s ezáltal kedvezőbb kerékvágásba jutottam. Érzelmeim sok szenvedést okoztak, ezért egyszer csak hirtelenjében visszatértem Pozsonyba, ahová egy kimondottan hideg újévi napon érkeztem meg, magamban hordozva egy betegség csíráját, ami igen csak elhatalmasodott.”⁹ Ebből a betegségből csupán hónapokkal később gyógyult ki, tavaszra ment vissza Trefort Pozsonyból Pestre. Az 1844. évi első bejegyzésében persze Eötvösék visszatértét sem mulasztja el megjegyezni, hiszen így újfent leendő kedvesével lehetett együtt: „Március közepéig voltam beteg, nagyon szenvedtem, gyakran voltak ágybafekvőként álmatlan éjszakáim, de aztán gyorsan összeszedtem magam, s az első tavaszi napon paraszt-gyorskocsival Pestre utaztam. Eötvösék is megérkeztek Húsvétra, így sokat voltam együtt Ilkával.”¹⁰ Az országgyűlés végeztével pedig végleges visszatérésükről ad számot Trefort az 1844. évi utolsó bejegyzésében: „Augusztusban meglátogattam Csáky grófnőt Homonnán, s többet már egyáltalán nem mentem vissza Pozsonyba, hanem Pesten maradtam. Az országgyűlés végeztével Eötvös is visszatért.”¹¹

Az eddigi szokását követve Trefort a következő éveknél is gondosan feljegyezte, Eötvösék újabb és újabb lakásai révén hol tudott Ilkával együtt lenni. 1845-ben a harmadik bejegyzésében rögzítette: „Ilkával sok kellemes órát töltöttem el mind az atyai házban, mind Ágneséknél. Eötvösék tavasszal felköltöztek a Svábhegyre a Friedvalszky-féle házba, így Ilkával sok szép sétát tettem meg oda.”¹² 1846-nál ezt olvashatjuk: „Eötvösék májusban átköltöztek a Krisztinavárosba Ilonával, aki Krisztus mennybemenetelének napján született. Ahogy a múlt nyáron a Svábhegyen, most a Krisztinavárosban töltöttem legszebb óráimat.”¹³ Ezt a nyarat azonban Eötvösék nem csupán a Krisztinavárosban, de Csabacsüdön is töltötték, hiszen Trefort ehhez kapcsolja saját elhatározását Ilka eljegyzésére: „Pepi mesélt nekem a Csabacsüdön nyáron eltöltött időről, s ekkor elhatároztam, hogy tisztázni fogom a kapcsolatomat, s vagy mindent megnyerek, vagy mindent elvesztek.”¹⁴ 1847-nél, saját házassága első hónapja-inál jegyzi meg Trefort, nászútjukról visszatérve, hogy nyáron micsoda boldogságban éltek szintén Buda külvárosában: „A nyáron a Krisztinavárosban laktunk a Schreiber-féle házban Eötvösékkal egy fedél alatt. Felolvasásokat tartottunk, a Városmajorban sétáltunk, mivel Ilkának nem volt szabad messzire menni. Szép, kiegyensúlyozott idők

8 *Trefort Ágoston önéletírása, i. m., 19.*

9 *Uo., 19.*

10 *Uo.*

11 *Uo., 20.*

12 *Uo.*

13 *Uo., 21.*

14 *Uo.*

voltak ezek.”¹⁵ Végül 1848-nál ezt írta Trefort disszidálásukat megelőző nyári lakhelyükre nézvést: „Ilka a Svábhegyen lakott a Libasinszky-féle házban. Esténként kimentem hozzá, majd reggelenként vissza a városba.”¹⁶

Azt, hogy Eötvös a házassága első éveiben „többlaki” életet élt, első két gyereke keresztlevelei is mutatják, a gyerekek ugyanis különböző templomokban lettek megkeresztelve. 1846 májusában született első leányuk, Ilona, 1847 júliusában pedig a második, Jolán. Ilonát 1846. május 22-én keresztelték a lipótvárosi római katolikus plébániatemplomban, apja polgári állása és lakhelyeként azt jegyezték be: „Több vármegye táblabírája, Pesten”;¹⁷ Jolántát pedig 1847. július 15-én keresztelték a krisztinavárosi római katolikus plébániatemplomban, apjához azt rögzítették: „Iró. B. K. V.,” azaz Buda Krisztina Város.¹⁸

A szakirodalomban ezek a fővárosi lakások ismertek, Trefort önéletrajzának még német nyelvű kézirata alapján Sötér István is elővezeti őket monográfiája 1967-es, második kiadásában,¹⁹ akárcsak Belia György. Rajtuk kívül Plósz Katalin is elsorolja Eötvös Loránd születési helyével számot vető, a Fizikai Szemle 2003. szeptemberi számában megjelent írásában. A gond azonban az, hogy talán Pulszky memoárjának köszönhetően, aki mindössze másfél évre teszi Eötvös Wodianer-házban való életét („Treforthoz költözött át, régi jó barátjához s ennél élt szerényen másfél évig”²⁰), ezt a pesti helyszínt rövid időre teszik: Sötér egyedül Pulszky mondatát idézi, Belia 1844-et említ utolsó itteni évként. Másrészt Plósz Katalin korábbra időzít egy későbbi lakóhelyet, mivel azt írja, Eötvösök már „1845 őszétől 1846 júniusáig *Pesten*, a *Lipótvárosban*, a *Sina-házban* laktak”²¹

Ezzel szemben Trefort feljegyzései alapján – aki nem beszél sem költözködéstről, sem másik épületről Pesttel kapcsolatban, kizárólag az emigrációból való hazatérése után – úgy látszik: Eötvös 1841-től, a barátjához költözésétől kezdve egészen 1848. novemberi külföldre távozásáig a Wodianer-házban élt. Trefort Ágoston új pesti lakást kizárólag 1849–50-re datálva jelez, ekkor említ Eötvösökkel kapcsolatban is új lakóhelyet: „Lakást béreltem a Zrinyi utcában a Karczag-féle házban, s miután a legszükségesebb dolgokkal, amik feltétlenül kellettek, berendezkedtünk, [...] November végén Eötvösök is megérkeztek, és a telet Velencén töltötték.”²² Trefort az emlékiratán kívül kéziratban maradt emlékbeszéde egy mondatában is erről írhat, szintén nem említve más lakást a Wodianer-házon kívül, és kizárólag 1850 késő őszenél említ új téli lakóhelyet: „Eötvös 44-ben ősszel a pozsonyi országgyűlést elhagyta, ottlétét meddőnek tartván, az 1848-i időszakig – folyvást *Pesten* lakott – a nyarat a Kriszti-

15 Uo., 22.

16 Uo.

17 Budapest-szentistvánvárosi Szent István Bazilika Plébánia, Kereszteltek anyakönyve C 1843–1852, 145.

18 Krisztinavárosi Havas Boldogasszony Plébánia, Kereszteltek anyakönyve 3: 1842–1848, 150.

19 Lásd SÖTÉR István, *Eötvös József*, Bp., Akadémiai, 1967, 107–110.

20 PULSZKY Ferenc, *Életem és korom*, Bp., Franklin-Társulat, 1884, 1, 145.

21 PLÓSZ Katalin, *Hol született Eötvös Loránd?*, Fizikai Szemle, 53(2003), 346.

22 Trefort Ágoston önéletrajza, i. m., 25.

navárosban vagy a Svábhegyen töltvén”;²³ „Az első években a telet Fejér megyében, Velencén, hol szülei laktak [...] tölté.”²⁴

Treforton kívül a házassági anyakönyv, valamint három további személy, Eötvös két kortársa: Berecz Károly és Splény Béla, illetve egy későbbi történész, Urbán Aladár erősíti meg és teszi egyértelművé, hogy Eötvös apjától való elköltözésétől emigrálásukig Pesten a Wodianer-házban lakott. Eötvös József és Rosty Ágnes 1842. szeptember 13-ai esküvőjüknel a férj esetében azt jegyezték be a lipótvárosi római katolikus plébániatemplom házassági anyakönyvébe: „Pest, Leopoldvárosi lakos”.²⁵ Berecz Károly, akit Eötvös az eljövendő 1843–44-es országgyűlésre készülve alkalmazott titkárnak, 1872 februári kis memoárjában, amit Eötvös halála évfordulójakor készített, így emlékezett vissza, jelezvén, hogy Eötvös házassága után már nem egy lakásban élt barátjával, csak egy szinten, ugyanabban az épületben:

1843 tavaszán már pesti lakos, jurátus s „ismertebb nevű fiatal íróink egyike” voltam. B. Eötvösnek, a ki ekkor a pozsonyi országgyűlésre készült fölmenni, ilyen-fajta fiatal emberre volt szüksége; jó helyről – tudtomon kívül – engem ajánlottak s egy szép reggelen [...] azzal az édes tudattal ébredtem föl: hogy a „Karthauzi” írójával egy fődél alatt lakom s szerény munkaerőm s képzettségem rendelkezésére áll. B. Eötvös kevéssel az előtt nősült meg; Treforttal, legbensőbb barátjai egyikével egy emeleten lakott a felső Dunasoron, igen egyszerű háztartást vitt, s nagyon munkás életet élt.²⁶

Báró Splény Béla, idős korában az Andrássy-kormányban bányauügyekkel foglalkozó miniszteri tanácsos emlékiratában megemlíti, hogy családi gazdasági okokból (Eötvös József a másod-unokatestvére volt az emlékirónak) 1848 tavaszán fel kellett keresnie a kultuszminisztériumot: „Eötvös a pesti felső Duna-soron valahol fogadott.”²⁷ Végül Urbán Aladár *Batthyány Lajos miniszterelnöksége* című monográfiájában végig véve a miniszterek elszállásolását szintén azt írja talán korabeli hivatalos iratok alapján: Eötvös Pesten lakott „a Feldunasoron, a Vodjáner-házban. [!] (Itt vett ki lakást Trefort is, Eötvös sógora.)”²⁸

Arról, hogy Eötvösék itteni lakása milyen lehetett, semmilyen információ sem áll a rendelkezésünkre. Trefort Ágoston szorgalmasan feljegyezte barátja családja egykor nyári lakásainak a helyszíneit, magukról a lakásokról azonban nem tartott fontosnak semmit sem, téli otthonukról pedig végképp semmit sem említett meg (szinte azt sem, hogy volt, annyira állandó lehetett). Mindössze annyit sejtünk, Eötvös és családja polgári életet élt. Ezt is csupán a barátok és kortársak egyéb lakhelyekről és szokásokról rendelkezésre álló feljegyzésekből következtethetjük ki.²⁹

23 TREFORT, *Emlékbeszéd báró Eötvös József felett*, i. m., 211.

24 *Uo.*, 212.

25 Budapest-szentistvánvárosi Szent István Bazilika Plébánia, *Házasultak anyakönyve B 1830–1852*, 121.

26 BEREZ Károly, *A „Magyarország és a Nagyvilág” szerkesztőjéhez = B. K., A régi „Fiatal Magyarország” (Emlékezések, vázlatok)*, Bp., Atheneum, 1898, 58–59.

27 *Splény Béla emlékiratai*, vál. KENDI Mária, Bp., Magvető, 1984, 2, 22.

28 URBÁN Aladár, *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, Bp., Magvető, 256.

29 Lásd Trefort és Lónyay emlékbeszédét, Lónyay Menyhért levelét Pozsonnyal, ill. Kemény Zsigmond

Abból viszont, hogy Eötvös a Wodianer-házban lakott egészen emigrálásukig, egy fontos, és eddig nem igazán ismert eseményre derül fény. Trefort Ágoston ugyanis 1849 áprilisában, salzburgi tartózkodásuknál feljegyezte: itt értesült arról, hogy 1849 tavaszán Pest bombázásakor elvesztették minden hátrahagyott javuk. „Itt tudtuk meg azt is, hogy a házunk és összes házi javaink, beleértve igen értékes könyvtáramat is, Pest bombázásakor leégett. Nagy veszteség volt, de abban az időben ezekkel a veszteségekkel számolt az ember.”³⁰ A szakirodalom ezt a kárt Trefort Ágostonnal kapcsolatban kétszer is említi. Szalay Imre a Trefortról szóló visszaemlékezések közlőjeként annak magyarázataként jelzi, Trefort miért nem készült el az angol alkotmány-forradalom történetével: „első kötete kéziratban készen is volt már, de Pestnek Windischgrätz által történt bombáztatásakor 1849-ben Trefortnak a Wodianer Rudolf-féle házban a Dunaparton levő lakásán (ma Akadémia-utca 3. sz.) butoraival és könyvtárával együtt elégett.”³¹ Mann Miklós pedig 1982-es Trefort-monográfiájában az önéletírásra hivatkozva írja a szomorú eseményt.³² Eötvössel kapcsolatban a 2007-es életrajzi kötetemen kívül tudtommal nem kerül elő sehol ez az esemény. Sötér István 1967-es nagy monográfiájában olvasható, hogy Trefort 1849-ben Salzburgban megtudta, „hogy könyvtárával együtt lakása is, mely az István főherceg-szálloda szomszédságában volt, a bombázások következtében tönkrement”³³ de nem merül fel, hogy mindez Eötvösre is érvényes lenne.

A bombázás és a tűz viszont nyilván nemcsak Trefortnak okozott kárt, tehát elsőként rögzítenem kell: alighanem Eötvös József itt maradó ingóságai is a tűz martalékai lettek. Másodikként pedig rá kell mutatnom: így minden, az Eötvös József könyvtáráról tájékoztató munka csakis hiányos lehet, hiszen a fennmaradt Eötvös-könyvtár csupán a bombatüzet megúszó, illetve utána beszerzett könyveket tartalmazhatja. Ez pedig, lévén Eötvös hazatérése után szinte alig foglalkozott szépirodalommal, magyarázatul szolgálhat arra a különös tényre, miért tartalmaz a fennmaradt könyvtár olyan feltűnően kevés szépirodalmi művet, főként a magyar nyelvű szépirodalom hiányzik. Hogy mást ne mondjak, az Eötvös számára bizonyára fontos szerzők közül nincs benne egyetlen mű sem Kölcseytől, sem Kazinczytól, Victor Hugótól csak egy 1852-es és egy 1859-es (aláhúzásokkal, margójelöléssel ellátott) munka van franciául. Szalay Lászlótól is csak egy kötet van, az 1847-ben megjelent *Státusférfiak és szónokok könyve* – Siskovits könyvtára bélyegzővel (ezeket a könyveket Eötvös 1854-ben egy árverésen szerezte be),³⁴ holott ha valamit, akkor azt biztos kizárhatjuk, hogy a Szalaytól neki dedikált *Bimbók* vagy az *Alphonse levelei* ne lett volna meg Eötvösnek.³⁵

naplóját a Krisztinavárossal kapcsolatban. Vö. *Lónyay Menyhért – br. Eötvös Józsefnek, Bécs, 1870. szeptember 27. = Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért Eötvös-émlékbeszéde, i. m.*; KEMÉNY Zsigmond *Naplója*, bev., s. a. r., jegyz. BENKŐ Samu, Bp., Magyar Helikon, 1974.

30 *Trefort Ágoston önéletírása, i. m.*, 24.

31 SZALAY Imre, *Visszaemlékezés Trefort Ágostonra*, Bp., Franklin-Társulat, 1909, 22.

32 Lásd MANN Miklós, *Trefort Ágoston élete és működése*, Bp., Akadémiai, 1982, 47.

33 SÖTÉR, *i. m.*, 244.

34 Lásd BÉNYEI Miklós, „... folyvást sokat olvasott”: *Eötvös József könyvtára* = B. M., *Eötvös József könyvei és eszközei*, Debrecen, Csokonai, 1996, 11.

35 Eötvös fennmaradt könyvtárát lásd: *Eötvös József könyvtára*, szerk., bev., mutatók GÁNGÓ Gábor, Bp., Argumentum, 1995.

A szépirodalmi művek hiányára már Bényei Miklós is rámutatott. Szalay László Eötvösre tett hatásáról szólva említi meg Eötvös magyar irodalmi olvasmányairól készült tanulmányában, hogy Eötvös legjobb barátja könyvei a jelenleg ismert Eötvös-könyvtárból hiányoznak, magyarázattal azonban itt nem szolgál:

Szalayval való kapcsolata összehasonlíthatatlanul jelentékenyebb. A pesti egyetemen már együtt verselgettek, Szalay kötete 1831-ben *Bimbók* címmel meg is jelent. 1832-es második kiadását Eötvösnek ajánlotta, aki elragadtatva válaszolt: „lyrához honunkban hozzád hasonló talentum nincsen.” [...] Feltételezhető, hogy Szalay csaknem valamennyi írását elolvasta; éppen ezért meglepő, hogy könyvtárában csak a *Státusférfiak és szónokok könyve* 1847–48-ban megjelent három füzeté van meg.³⁶

Bényei kismonográfiája Eötvös könyvtárát bemutató részén is megemlíti a szépirodalom csekély számát, azt vélelmezve, hogy Eötvös nem vásárolt ilyen műveket:

Anyanyelve német volt, ezen szívesen és sokat olvasott, érthető, ha könyvtárában is többségben voltak a német nyelvű könyvek. [...] A magyar könyvek csekély számát a latinul megjelent történeti tanulmányok és forráspublikációk sem emelik jelentősebben. Pedig Eötvös benne élt a magyar irodalom, tudomány fejlődésének áramlatában – ezért is olyan feltűnő az elenyésző arány –, ám úgy látszik, nem vásárolta meg a kiadott műveket. A hírnévre szert tett írók, tudósok közül csak Desseffy József, Döbrentei Gábor, Fáy András, Gvadányi József, Salamon Ferenc és Szalay László egy-egy, valamint Széchenyi István és Horváth Mihály két művéből – s többnyire nem a legjelesebbekből – van egy-egy példány a hagyatékban.³⁷

Meglehet, nem sok magyar nyelvű szépirodalmat vásárolt saját könyvtára számára Eötvös. Bényei Miklós névsorát ellenőrizve Gángó Gábor katalógusában mégis tovább erősödhet bennünk a gyanú az 1849-es bombázás miatt elszenvedett kárról. A szépirodalmi szerzőket nézve csupán Gvadányi József 1790-es *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* című munkája maradt fent 1849 előtt kiadott könyvként a jelenleg ismert hagyatékban, a másik említett szerző munkája későbbi kiadású (Döbrenteitől a Gángó-féle katalógus nem tud egyetlen művet sem): Fáy Andrástól *Az elszegényedések* volt meg Eötvös Józsefnek, a szerző ajánlásával 1862-ből.

Persze a bombakár csak az egyik magyarázat lehet Eötvös könyvhagyatékának különös hiányára. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a jelenleg ismert hagyaték nem teljes, és nem tudhatjuk, mi miért hiányzik belőle. Bényei Miklós így ír erről a gondról:

36 BÉNYEI Miklós, *A nemzeti tudat ösztönzői: Eötvös József magyar irodalmi olvasmányai* = B. M., *Eötvös József könyvei...*, i. m., 95–96.

37 BÉNYEI, „... folyvást sokat olvasott”, i. m., 17.

A most már együtt levő anyag azonban nem teljes. Az 1909-es címjegyzék alapján megállapítható, hogy az idők folyamán a különgyűjtemény egy részét besorolták az Irodalomtörténeti Intézet könyvtárának többi könyvei közé, ahol meg is találhatjuk ezeket. Más könyvtárakba is került egy-két könyv a hagyatékából. Eötvös Loránd Tihanyban őrzött könyvei, emléktárgyai között is van egy Eötvös Józsefnek dedikált mű. Halász Imre írja, hogy Eötvös Loránd „apja gazdag könyvtárából megajándékozott több nagybecsű politikai munkával.” Egészen bizonyos, hogy megvolt Eötvösnek Goethe összes munkáinak díszkiadása, hisz ezt akarta első unokájának ajándékozni. Saját példánya lehetett Kazinczy Ferenc pannonhalmi utazásából is, mert a szerző neki ajánlotta. Később tűnt el Auerbach egyik regénye is, amelyről 1852 februárjában írta Szalay Lászlónak: „mert olcsobb volt, megvettem...”³⁸

A teljesség igénye miatt azt is meg kell jegyezni, vannak 1849 előtt kiadásra került művek is a jelenleg ismert hagyatékban, tehát ténykérdés, bizonyos művek megszüntették a tűzkárt. Maradván Bényei Miklós névsoránál, a magyar írók és tudósok könyvei közül a hagyaték tartalmazza Széchenyi Istvántól *A' Kelet népét* 1841-ből és a *Politikai programm töredékeket* 1847-ből, Horváth Mihálytól az 1840-es *Az ipar és kereskedés története Magyarországon a három utolsó század alatt* című munkát és Dessesffy Józseftől 1831-ből *A „Hitel” című munka taglalatját*.

Belia György azt írja, „a Wodianer-ház Pest szívében van, a mai Deák téren”³⁹ Bár kétségtelenül volt egy Wodianer-ház a mai Erzsébet tér 11. számú ház helyén (közel a mai Deák térhez), Trefort és Eötvös azonban nem ebben élt. Láttuk, Eötvös kortársai egybehangzóan a Felső Duna-sorra tették a lakást. Felső Duna sornak (Obere Donau Zeile-nek) az 1860-as évek előtt a mai Akadémia utcát hívták, lévén az utca jelenlegi névadója, az Akadémia palotája csak 1865-ben készült el. És pontosan ezt jelzi a Wodianer-ház helyszínéeként a Trefort Ágoston önéletrajzához 1918-ban jegyzeteket fűző Trefort-unoka, Szalay Gábor: „jelenleg: V. ker. Akadémia utca 3.”⁴⁰

Szalay Gábor útmutatása révén könnyűszerrel eltalálhatunk a lipótvárosi épülethez, itt azonban nem találunk Wodianer-házat. Az Akadémia utca 3. alatt ugyanis, az Akadémia és az Arany János utcák sarkán régi, műemléki védettségű ház áll, az egykori Tánzer-ház. Hogy ez az épület valójában mégis a zsidó Wodianer tulajdona volt, azt Bácskai Vera *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten* (1989) című könyvéből, illetve *A zsidó Budapest* (1955) című kötetből tudhatjuk. Bácskai könyvében részletesen leírja, a reformkori Pest egyik leggazdagabb kereskedő családjának tevékenységeit, így többek közt arról is számot ad, hogy Wodianer Rudolf miként próbálta többször is sikertelenül saját nevére íratni Duna-parti házát. *A zsidó Budapest* című sokszerzős könyvben ezzel összhangban írnak Wodianer Fülöp középső fiáról, Rudolfról.⁴¹

38 *Uo.*, 13. A Szalay Imre által kapott könyvekről Gángó Gábor derítette ki, hogy akkor Katona Tamás történész birtokában voltak, a Bluntsheli-sorozat, és a Rotteck-Welcker-féle Staatslexikon. Lásd Eötvös József könyvtára, i. m., 18.

39 BELIA, i. m., 183.

40 *Trefort Ágoston önéletrajza*, i. m., 56. jegyzet, 17.

41 Lásd BÁCSKAI Vera, *A vállalkozók előfutárai: Nagykereskedők a reformkori Pesten*, Bp., Magvető, 1989.; FROJIMOVICS Kinga, KOMORÓCZY Géza, PUSZTAI Viktória, STRBIK Andrea, *A zsidó Budapest: Emlékek*,

Eötvös és Trefort egykori Wodianer-házbeli lakásait lehetetlenség megtalálni. Már Trefort Ágoston életében is valószínűleg jelentősen átalakították, hiszen saját, 1856 és 1859 között írott önéletrajzi feljegyzéseiben Eötvös 1841-ben hozzá való költözésénél hozzáfűzte az épülethez magyarázatul: „Pepi eljött hozzám a Wodiáner-féle házba lakni, ahol most a rendőrség található.”⁴² Trefort unokája, Szalay Gábor a 20. század elején tett jegyzete szerint az épület újfent átalakult: „Akkor Wodianer Dezsőé volt, jelenleg a Magyar Telepítő és Parcellázó Bank Rt. tisztviselői és szolgálói nyugdíj-intézetéé.”⁴³ A változások aztán tovább folytatódtak: a *Fölöttem a felhő* című szubjektív utazásos blog 2012. január 6-ai belvárosi kovácsoltvas műremekekkel foglalkozó bejegyzésében olvasható, hogy „az előző rendszerben különböző Terméktanácsok irodái székelttek benne [...], s ma minisztériumi – egyebek mellett a munkaügyi – hivatalok működnek benne, amelyek megnevezését viszont már nem bírom követni”.⁴⁴ A műemlékem.hu szakmai honlap különböző állapotjelentései is azt mutatják: követhetetlen, mikor milyen hivatalok munkálkodtak itt az utóbbi időkben. 2008-ban a Szociális és Munka-

szertartások, történelem, szerk. KOMORÓCZY Géza, Bp., Városháza–MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995.

42 *Trefort Ágoston önéletrajza*, i. m., 17.

43 *Uo.*, 56. jegyzet, 17.

44 <https://elismond.wordpress.com/2012/01/06/budapesti-mozaik-belvarosi-kovacsoltvas-muremekek-7/> (2015. 08. 06).

ügyi Minisztérium székhelye volt, 2009-ben „itt készültek a munkanélkülieket előállító tervek, ötletek és határozatok”, az utolsó jelentés 2010-es: „A minisztérium már kiköltözött, itt többek között a Magyar Kémikusok Egyesülete van”.⁴⁵

Az 1836-ban Hild József tervei szerint épült klasszicista épületet önmaga szépsége miatt is megéri felkeresni. Ez egy kétemeletes, belsőudvaros, középületté átalakított, klasszicista lakóépület. A jelenleg is Akadémia utca 3. szám alatt található épületet, aminek a Belváros-Lipótváros építészeti topográfiáját nyújtó Déry Attila első egykori címének 1861-ből Feldunasor 14-et ad,⁴⁶ így írja le tömör mondataival Zakariás G. Sándor az 1961-ben megjelent Budapest művészeti emlékeit összegyűjtő kézikönyvben:

Tänzer-ház, kétemeletes, 474 ablakkal, portikuszos, kissé kilépő középrizalittal, előtte végigfutó elsőemeleti középerkéllyel, rajta az I. és II. emelet összefogó nyolc kompozita oszlop, illetve a széleken pillér. A kapu és az erkélyrács újabb. Kazettás-rozettás főpárkány, a középrizalit felett háromszögű timpanon. Oldalhomlokzata: Arany János utca 3–5. szám. 979 ablakos, középrizalit féloszlopokkal tagolva. A középrizalit második emeleti ablakai füzérdíszesek. Kazettás-rozettás konzolos főpárkány. Az oldalhomlokzaton három újabb erkély. Szép udvar. Márványkorlátos lépcsőház. Udvarán sima, klasszicista kút. Klasszicista, Hild József építette Tänzer József számára, 1836. Állaga helyreállítva 1947-ben. Nagy Elemér 1958-ban helyreállította. Ma Élelmiszeripari Minisztérium.⁴⁷

Az épületen a bejárat mellett egy műemlék-táblát találunk, kicsit odébb pedig egy emléktáblát, ami azt hirdeti: „Ebben a házban született 1885. augusztus 1-én Hevesy György, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, aki 1943-ban a radioaktív indikáció módszerének kidolgozásáért Nobel-díjat kapott.” Láttuk, az Eötvössel foglalkozó irodalomban a Wodianer-ház eddig hibásan szerepelt, Erős Zoltán *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig* című kézikönyvében egyáltalán nem kerül elő, itteni életét és alkotását pedig természetesen nem hirdeti a házon semmi sem. Holott igen termékeny időszaka volt ez Eötvösnek: ekkor írja két nagy 1848 előtti regényét, az 1845-ben megjelent *A falu jegyzőjét* és az 1847-es *Magyarország 1514-bent*, továbbá centralista politikai cikkeit a *Pesti Hírlap*ba, amiket utóbb 1846-ban Lipcsében a *Reform* címmel adott ki önálló kötetben németül és magyarul...

45 <http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=417/> (letöltés: 2015. 08. 06).

46 Vö. DÉRY Attila, *Belváros – Lipótváros, V. kerület*, h. n., TERC Kft., 2005 (Budapest Építészeti Topográfia, 2), 10.

47 ZAKARIÁS G. Sándor, *Budapest*, főszerk. GENTHON István, Bp., Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1961 (Magyarország Művészeti Emlékei, 3), 91.

48 Megjegyzendő: Zakariás nem említ bombatalálatot a Tänzer-háznál, holott a szomszédos Akadémia u. 1. sz. alatt található Varga Sándor kapitány házánál elmeséli többek közt, hogy „1849-ben Hentzi ágyúí megrongálták, helyreállította Kassalik Ferenc”. *Uo.*, 91.